

Korintus Mihályné, Hodosán Róza, Papházi Tibor, Rác Andrea, Szombathelyi Szilvia

A szociális és gyermekjóléti alapellátások helyzetének áttekintése

Általános megközelítés

A szociális és gyermekjóléti alapellátások jelenlegi helyzetének áttekintése több szempontból is időszerűvé vált. Az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról, valamint az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról életbelépése óta eltelt időszak alatt sok tapasztalat halmozódott fel az ellátások és szolgáltatások kialakulásáról, változásáról és működéséről.

A két törvény valamennyi települési önkormányzat kötelező feladatává teszi lakosságuk szociális és gyermekjóléti alapellátását.

A szociális törvény szerint ezek formái:

- az étkeztetés,
- a házi segítségnyújtás és
- a családsegítés,
- falugondnoki szolgálat keretében is elláthatók egyes alapellátási feladatok a hatszáz lakosnál kisebb településen, illetve külterületi lakott helyen.

A gyermekek védelméről szóló törvény szerint ezek formái:

- a gyermekjóléti szolgáltatás,
- a gyermekek napközbeni ellátása: bölcsőde, családi napközi és házi gyermekfelügyelet;
- és a gyermekek átmeneti gondozása: helyettes szülői ellátás gyermekek átmeneti otthona és családok átmeneti otthona.

A hétköznapi munka során tapasztalható, hogy növekszik a szociális ellátások iránti igény, erre vonatkozó szisztematikus kutatások azonban sajnos nincsenek, és az ellátottak számát mutató statisztikai adatok sem tükrözik minden esetben a fent leírt tapasztalatokat. Általánosságban megállapítható, hogy a lakosság egyre inkább megfogalmazza és igényli a szükségleteihez, igényeihez jobban igazodó szolgáltatásokat helyi, települési szinten. Tapasztaljuk, hogy ezeknek az igényeknek a kielégítésére megkezdődött az ellátási formák sokszínűsödése, mind a tartalom, mind a szervezeti megoldások, mind pedig a bevont lakossági körök tekintetében. Számos útkereső példát találunk szinte az összes ellátási forma esetében. Magánvállalkozások, nonprofit kezdeményezések, önkormányzattal való együttműködések színesítik a palettát, kisebb-nagyobb sikerrel a működésüket illetően. Sok eset-

ben a jogi szabályozás értelmezésének nehézsége, a pénzügyi források bizonytalansága, a vállalkozási ismeretek és együttműködési technikák ismeretének hiányossága nehezíti a kezdeményezők helyzetét. Ugyanakkor kiváló modellek is fellelhetők, amelyek országos elterjesztése nagyban hozzájárulna a lakosság jobb ellátásához.

Újabb kutatások (Széman Zsuzsa – Harsányi László, 2000) például megállapították a nonprofit szervezetek működésének négy városban történt tanulmányozása kapcsán, hogy a civil szervezetek egyharmada foglalkozott az egészségkárosultakkal, a problémás családokkal és a (szegénységük miatt) támogatásra szorulókkal. Munkavégzésük során több, prevencióra alkalmas elemet építettek be a tevékenységeik közé, és sok esetben a forráshiányok pótlása érdekében tudták mozgósítani kapcsolati tőkéjüket. Más megközelítésben, a Szociális és Családügyi Minisztériumban kialakult vélemény szerint is indokolt az ellátások további differenciálódása, valamint az integrált szolgáltatások és gondozás lehetőségének megteremtése (Kovács Ibolya, 2001). Ezek a megfontolások részét képezik a Minisztérium szakmapolitikai koncepciójának. Ugyanakkor, egy háttéranyag szerint: „A változásokra vonatkozó koncepció megfogalmazása érdekében szükséges olyan összehasonlításra alkalmas, hiteles adatokkal és információkkal rendelkezni a jelenlegi működő alapellátásokra, azok állapotára, működésére, a helyi szinten megfogalmazódó szükségletek körére vonatkozóan, amelyek megfelelően alátámasztják a tervezett változtatásokat, és a lehetséges más típusú megoldások alkalmazásának tervezését. A megfelelő adatok és információk birtokában fogalmazhatók meg mind a változtatási javaslatok, mind pedig a szükséges jogi szabályozás.” (Oross Jolán, 2000).

Elemzésünk tehát, a két említett törvényben meghatározott alapellátási formákat tekinti át, részben a rendelkezésre álló statisztikai adatok, részben pedig a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkatársai által eddig összegyűjtött és publikált tapasztalatok alapján.

A szociális törvény előírta általános ellátási kötelezettségek Házi segítségnyújtás

A szociális ellátásokról szóló törvény szerint házi segítségnyújtás keretében kell gondoskodni azokról a személyekről, akik otthonukban önmaguk ellátására saját erőből nem képesek és róluk nem gondoskodnak, illetve azokról

a gyermekekről, akik részére nappali vagy bentlakásos intézményben történő állandó vagy időszakos ellátás nem biztosítható (pl. betegség miatt), és a szülők a gyermek napközbeni ellátását nem, vagy csak részben tudják megoldani.

1993-ban a 3114 magyarországi település 44%-ában, 1366 helyen nem volt ellátott ebben az alapellátási formában. A 2000. évben a 3135¹ magyarországi település 53%-ában nincs megoldva a házi segítségnyújtás, azaz egyetlen ellátott sincs. Ezen a téren nincs javulás az elmúlt évekhez képest, mivel 1998-ban is 52% volt az ilyen települések aránya. Nem feltételezhetjük, hogy a települések felében nincs erre az ellátásra rászoruló ember.

Házi segítségnyújtás a települések %-os megoszlása szerint

	1999	2000
nincs ellátott	52%	53%
van ellátott	48%	47%

Minél kisebb lélekszámú települést vizsgálunk, a házi segítségnyújtás annál kisebb arányban megoldott. Míg a városok mindössze 3,2%-ában nincs ilyen ellátás, a 3000-4999 lakosú községek 11,6%-ában, az 500-999 lakosú községek 61,9%-ában és a 499 lakosnál kisebb községek 82,0%-ában nincs megoldva. A helyzet még romlott is valamivel, mert 1998-ban kisebb volt azoknak a településeknek az aránya, ahol nem volt ellátott.

Az ellátottak száma is csökkent: 1993-ban 49 206 volt, 1998. XII. hóban 41 328, 2000. XII. hóban pedig 40 292 volt. 1993-hoz képest a csökkenés 18%-os. Az ország egészét tekintve tízezer 60 éven felüli lakosra jutó ellátottak száma is csökkent, de a népességnagyság kategóriák mentén nem egyenletesen. Jelentős a csökkenés az 500 fő alatti településeken, pedig a 60 éven felüli lakosok aránya ebben a kategóriában a legmagasabb. Ugyanakkor, a demográfiai adatok szerint az idős lakosság egyharmada 5000 fő alatti községekben él.

A házi segítségnyújtásban foglalkoztatottak száma rohamosan csökken. A kilencvenes években a szakképzett dolgozók száma kissé emelkedett (nyilván a beiskolázások következtében), de 1998 után ismét elkezdett csökkenni. 1993-ban 12 203 volt a házi segítségnyújtásban foglalkoztatott gondozók teljes száma, 1998-ban 10 395, 2000-ben 8664. A bérhelyzet és a szakma megbecsültségének alacsony foka is hozzájárul ehhez a tényhez.

A foglalkoztatottak száma – értelemszerűen – csökken a település nagysága szerint. Ez azonban azzal jár, hogy kisebb településeken 1 ápolási munkakörben dolgozóra több ellátott jut (városokban átlagosan 4, községekben 6-8), illetve adott esetben egyetlen dolgozó lát el minden rászorulót, ami az ő ideiglenes vagy tartós kiesése esetén az egész ellátást veszélyezteti.

A házi segítségnyújtásban foglalkoztatottak mindössze 47,6%-a főfoglalkozású, további 5,2% részfoglalkozású, 39,5%-a tiszteletdíjas. Az ellátás színvonalát és kiterjedtségét negatívan befolyásolja a főfoglalkozású szakemberek alacsony aránya.

Az egész ország átlagát tekintve a házi segítségnyújtásban részesülők mintegy 2/3-a kap étkeztést is. Ez alól a legkisebb lélekszámú települések a kivételek, ahol ez az arány csak 53%. Ennek okai között szerepel, hogy a kis településeken nem megoldott a főzés (mert pl. iskola vagy óvoda sincs). Tehát indokolatlan egyenlőtlenségek keletkeznek a hozzájutási lehetőségekben.

Az ellátást kérők száma az év folyamán nagy fluktuációt mutat. Vizsgálatra érdemes, hogy az ellátásból miért és milyen mechanizmussal kerülnek ki az emberek (halálozás, rászorultság megszűnése, szakemberhiány stb.).

1999 folyamán átlagosan az ellátottak 43,5%-ának megfelelő számú új jelentkező volt. Regionális különbségeket látunk. Budapesten és a középső régióban az átlagnál többen kérnek ellátást, ugyanakkor Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Alföldön kevesebben. Nem látni az okát ennek az eltérésnek.

A házi segítségnyújtásban részesülők 73%-a 70 éves és idősebb, további 17%-a 60-69 éves. A fiatalabbak, de rokkantságuk, betegségük vagy egyéb ok miatt rászorultak házi segítségnyújtása nem megoldott.

Étkeztetés

Az étkeztetés keretében a törvény szerint azoknak a szociálisan rászorultaknak a legalább napi egyszeri meleg étkezéséről kell gondoskodni, akik azt koruk, egészségi állapotuk vagy egyéb ok miatt önmaguknak, illetve önmaguk és eltartottjaik részére tartósan vagy átmeneti jelleggel nem képesek biztosítani.

Az étkeztetés lényegesen elterjedtebb ellátási forma, mint a házi segítségnyújtás, hiszen országos szinten a települések csupán 33%-ában nincs ilyen, bár ezen a téren is látható romlás.

Étkeztetés a települések %-os megoszlása szerint

	1999	2000
nincs ellátott	29%	33%
van ellátott	71%	67%

Itt is tapasztalható az urbanizációs lejtő megléte, azaz a kisebb településeken kevésbé van ilyen ellátás. A városok 2,3%-ában, a községek 31,6%-ában, a legkisebb lélekszámú községek 50,7%-ában nincs étkeztetésben részesített személy.

Az ellátottak száma – csakúgy, mint a házi segítségnyújtás esetében – csökkent 1993 óta. 1993-ban 110 671 személy, 1998-ban 100 254 fő, 2000-ben pedig 98 158 fő részesült szociális étkeztetésben. A csökkenés 1993-hoz képest 11%-os. Ugyanakkor nem feltételezhetjük, hogy a rászorulóknak száma csökkent volna.

Jelentős eltérés van a különböző nagyságú települések között abban a tekintetben, hogy az étkeztetést milyen módon veszik az ellátottak igénybe. Budapesten és a kis falvakban az étkeztést igénybe vevők nagyobb részének szállítják haza az ételt, mint a közepes nagyságú településeken. Feltételezhető, hogy nem a rászorultság az eltérő, hanem a szakember-ellátottság, illetve a közlekedési lehetőségek.

a gyermekekről, akik részére nappali vagy bentlakásos intézményben történő állandó vagy időszakos ellátás nem biztosítható (pl. betegség miatt), és a szülők a gyermek napközbeni ellátását nem, vagy csak részben tudják megoldani.

1993-ban a 3114 magyarországi település 44%-ában, 1366 helyen nem volt ellátott ebben az alapellátási formában. A 2000. évben a 3135¹ magyarországi település 53%-ában nincs megoldva a házi segítségnyújtás, azaz egyetlen ellátott sincs. Ezen a téren nincs javulás az elmúlt évekhez képest, mivel 1998-ban is 52% volt az ilyen települések aránya. Nem feltételezhetjük, hogy a települések felében nincs erre az ellátásra rászoruló ember.

Házi segítségnyújtás a települések %-os megoszlása szerint

	1999	2000
nincs ellátott	52%	53%
van ellátott	48%	47%

Minél kisebb lélekszámú települést vizsgálunk, a házi segítségnyújtás annál kisebb arányban megoldott. Míg a városok mindössze 3,2%-ában nincs ilyen ellátás, a 3000-4999 lakosú községek 11,6%-ában, az 500-999 lakosú községek 61,9%-ában és a 499 lakosnál kisebb községek 82,0%-ában nincs megoldva. A helyzet még romlott is valamivel, mert 1998-ban kisebb volt azoknak a településeknek az aránya, ahol nem volt ellátott.

Az ellátottak száma is csökkent: 1993-ban 49 206 volt, 1998. XII. hóban 41 328, 2000. XII. hóban pedig 40 292 volt. 1993-hoz képest a csökkenés 18%-os. Az ország egészét tekintve tízezer 60 éven felüli lakosra jutó ellátottak száma is csökkent, de a népességnagyság kategóriák mentén nem egyenletesen. Jelentős a csökkenés az 500 fő alatti településeken, pedig a 60 éven felüli lakosok aránya ebben a kategóriában a legmagasabb. Ugyanakkor, a demográfiai adatok szerint az idős lakosság egyharmada 5000 fő alatti községekben él.

A házi segítségnyújtásban foglalkoztatottak száma rohamosan csökken. A kilencvenes években a szakképzett dolgozók száma kissé emelkedett (nyilván a beiskolázások következtében), de 1998 után ismét elkezdett csökkenni. 1993-ban 12 203 volt a házi segítségnyújtásban foglalkoztatott gondozók teljes száma, 1998-ban 10 395, 2000-ben 8664. A bérhelyzet és a szakma megbecsültségének alacsony foka is hozzájárul ehhez a tényhez.

A foglalkoztatottak száma – értelemszerűen – csökken a település nagysága szerint. Ez azonban azzal jár, hogy kisebb településeken 1 ápolási munkakörben dolgozóra több ellátott jut (városokban átlagosan 4, községekben 6-8), illetve adott esetben egyetlen dolgozó lát el minden rászorulót, ami az ő ideiglenes vagy tartós kiesése esetén az egész ellátást veszélyezteti.

A házi segítségnyújtásban foglalkoztatottak mindössze 47,6%-a főfoglalkozású, további 5,2% részfoglalkozású, 39,5%-a tiszteletdíjas. Az ellátás színvonalát és kiterjedtségét negatívan befolyásolja a főfoglalkozású szakemberek alacsony aránya.

Az egész ország átlagát tekintve a házi segítségnyújtásban részesülők mintegy 2/3-a kap étkeztést is. Ez alól a legkisebb lélekszámú települések a kivételek, ahol ez az arány csak 53%. Ennek okai között szerepel, hogy a kis településeken nem megoldott a főzés (mert pl. iskola vagy óvoda sincs). Tehát indokolatlan egyenlőtlenségek keletkeznek a hozzájutási lehetőségekben.

Az ellátást kérők száma az év folyamán nagy fluktuációt mutat. Vizsgálatra érdemes, hogy az ellátásból miért és milyen mechanizmussal kerülnek ki az emberek (halálozás, rászorultság megszűnése, szakemberhiány stb.).

1999 folyamán átlagosan az ellátottak 43,5%-ának megfelelő számú új jelentkező volt. Regionális különbségeket látunk. Budapesten és a középső régióban az átlagnál többen kérnek ellátást, ugyanakkor Nyugat-Dunántúlon és az Észak-Alföldön kevesebben. Nem látni az okát ennek az eltérésnek.

A házi segítségnyújtásban részesülők 73%-a 70 éves és idősebb, további 17%-a 60-69 éves. A fiatalabbak, de rokkantságuk, betegségük vagy egyéb ok miatt rászorultak házi segítségnyújtása nem megoldott.

Étkeztetés

Az étkeztetés keretében a törvény szerint azoknak a szociálisan rászorultaknak a legalább napi egyszeri meleg étkezéséről kell gondoskodni, akik azt koruk, egészségi állapotuk vagy egyéb ok miatt önmaguknak, illetve önmaguk és eltartottaik részére tartósan vagy átmeneti jelleggel nem képesek biztosítani.

Az étkeztetés lényegesen elterjedtebb ellátási forma, mint a házi segítségnyújtás, hiszen országos szinten a települések csupán 33%-ában nincs ilyen, bár ezen a téren is látható romlás.

Étkeztetés a települések %-os megoszlása szerint

	1999	2000
nincs ellátott	29%	33%
van ellátott	71%	67%

Itt is tapasztalható az urbanizációs lejtő megléte, azaz a kisebb településeken kevésbé van ilyen ellátás. A városok 2,3%-ában, a községek 31,6%-ában, a legkisebb lélekszámú községek 50,7%-ában nincs étkeztetésben részesített személy.

Az ellátottak száma – csakúgy, mint a házi segítségnyújtás esetében – csökkent 1993 óta. 1993-ban 110 671 személy, 1998-ban 100 254 fő, 2000-ben pedig 98 158 fő részesült szociális étkeztetésben. A csökkenés 1993-hoz képest 11%-os. Ugyanakkor nem feltételezhetjük, hogy a rászorulóok száma csökkent volna.

Jelentős eltérés van a különböző nagyságú települések között abban a tekintetben, hogy az étkeztetést milyen módon veszik az ellátottak igénybe. Budapesten és a kis falvakban az étkeztést igénybe vevők nagyobb részének szállítják haza az ételt, mint a közepes nagyságú településeken. Feltételezhető, hogy nem a rászorultság az eltérő, hanem a szakember-ellátottság, illetve a közlekedési lehetőségek.

Az ellátottak 89,3%-a fizet térítési díjat, ez időben nagyjából állandó arány. Kérdés, hogy éppen a legszegényebbek hozzájutnak-e ehhez az ellátáshoz.

Az étkeztetés és a házi segítségnyújtás adatai* népesség-nagyság szerint, 2000.

Népességnagyság	Házi segítségnyújtás		Étkeztetés	
	ellátottak száma	tízezer 60 éven felülire jutó ellátott	ellátottak száma	tízezer 60 éven felülire jutó ellátott
-499	1 689	240	4 467	636
500-999	2 586	228	7 770	686
1000-1999	4 434	229	11 383	587
2000-4999	6 714	237	14 987	529
5000-9999	4 186	229	8 499	465
10 000-19 999	3 430	181	10 130	533
20 000-49 999	3 807	181	8 550	407
50 000-99 999	2 127	160	6 155	463
100 000-x	4 721	230	7 806	380
Budapest	6 598	168	18 411	470
Ország összesen	40 292	204	98 158	497

* Mindkét kategória tartalmazza az étkeztetésben és házi segítségnyújtásban is részesültek számát

Családsegítés

A családsegítő szolgáltatás célja a szociális ellátásokról szóló törvény szerint, hogy a települési önkormányzat működési területén élő szociális és mentálhigiénés problémák miatt veszélyeztetett, illetve krízishelyzetbe került személyek, családok életvezetési képességének megőrzését, az ilyen helyzethez vezető okok megelőzését, valamint a krízishelyzetek megszüntetését elősegítse.

A családsegítő szolgálatok száma, az országos adatok szerint, fokozatosan emelkedett 1998 és 2000 között 462-ről 660-ra. Ez a szám alacsonynak tűnik, de figyelembe kell venni, hogy egy-egy szolgálat több telephellyel, intézménnyel is rendelkezik. Így tehát, a települések szerinti bontás azt mutatja, hogy az 1999-es 39%-ról a 2000. évre 50%-ra emelkedett azoknak a településeknek az aránya, ahol elérhető ez a szolgáltatás. Más szempont szerint tekintve, 2000-re, a népesség 81%-a lakik olyan helyen, ahol családsegítő szolgálat működik.

Családsegítés a települések %-os megoszlása szerint

	1999	2000
nincs ellátott	61%	50%
van ellátott	39%	50%

A családsegítést igénybe vevők száma pedig az 1998-as 246 426-ról – egy nagyobb arányú 1999. évi emelkedés, majd kisebb csökkenés után – a 2000. évre 11%-kal, 273 948-ra nőtt. Számuk településméretük szerint igen eltérő, egy szervezeti egységre a nagyobb lélekszámú tele-

püléseken jut több igénybe vevő. Az egy szakemberre jutó szolgáltatást igénybe vevők tekintetében a legrosszabb helyzetben a 20 000-50 000 fő közötti településeken működő családsegítők vannak, de ugyancsak magas az egy foglalkoztatottra jutó igénybe vevők száma a 2000 – 20 000 közti településeken is. Ezekben a helyeken jelentős igény mutatkozik az ellátás iránt, de a szakemberek száma nem elegendő.

A 2000-es statisztikai adatokból megállapítható, hogy a családsegítő szolgáltatásokat igénybe vevők döntően (61%-uk) 8 általánost, vagy ennél kevesebbet végeztek. Felsőfokú végzettségű a szolgálatokat felkeresők mindössze 2%-a. A tanköteles korúnál is fiatalabb az ügyfélkör 5%-a. Valószínű ezzel is összefügg, hogy a megoldásra váró problémák között legnagyobb arányban az anyagi jellegűek vannak (22%), ami után az ügyintézéshez való segítségnyújtás (19%) és az információkérés (13%) következik. A szolgáltatást igénybe vevők hozott problémái közül legkisebb arányban a gyermeknevelési és az egészségkárosodással összefüggő kérdések fordulnak elő (4 – 4%). Sziszik Erika és Klér Andrea tanulmánya szerint már a kétkeresős, két eltartottról gondoskodó családok egy része is a családsegítők látókörébe kerülő, szociálisan veszélyeztetett rétegbe kerülhet. A két szerző a családsegítőkre szoruló három fő típusát mutatta ki: azok, akik a lakás fenntartási költségei, akik valamelyik vagy mindkét szülő inaktív (pl. munkanélkülivé) válása, végül akik egy inaktív (pl. beteg) szülő miatt kerültek a veszélyeztetett helyzetbe. A családsegítő szervezetek fenntartója – csakúgy, mint az egyéb alapellátó intézményeké – túlnyomórészt az önkormányzat. A 660 családsegítő egység 87%-át tartja fenn önkormányzat, 8%-át alapítvány illetve közalapítvány és 5%-át a többi szervezet. Igen csekély a civil szervezetek és az egyházak szerepvállalása ezen a téren.

A családsegítés főbb adatai településenként népesség-nagyság szerint

Népességnagyság	1 családsegítő egységre jutó igénybe vevők száma		1 foglalkoztatottra jutó igénybe vevők száma	
	1998	2000	1998	2000
-499	90,7	67,2	59,3	79,1
500-999	104,8	64,9	77,5	63,9
1000-1999	100,9	115,3	65,0	70,2
2000-4999	199,8	264,2	199,8	127,4
5000-9999	426,4	481,9	144,9	150,8
10 000-19 999	935,0	601,4	201,6	142,4
20 000-49 999	1249,8	1277,6	197,0	206,1
50 000-99 999	1446,2	926,1	112,0	85,8
100 000-x	1350,3	1178	126,6	93,0
Budapest	1063,0	1042,7	83,0	76,4
ország összesen	533,4	415,1	130,6	119,6

Családsegítők működésével kapcsolatos tapasztalatok

Nagy probléma a családsegítő szolgálatok működésében, hogy szinte átláthatatlan, hogy hányan végeznek az országban családsegítő szolgáltatást. Ennek az az oka, hogy sok településen egy személyben látja el a védőnő a saját, a családsegítői és a gyermekjóléti szolgáltatás keretében

adódó feladatokat, és előfordul, hogy az országos felmérés során csak egy kérdőívet tölt ki (vagy mint családsegítő, vagy mint gyermekjóléti szolgáltatást végző személy).

Ez egyébként már önmagában is gondot okoz, hiszen nehéz elképzelni, hogy a védőnő egy személyben, érdemben, háromféle feladatot lásson el. A Magyar Védőnők Egyesülete ezért azt tervezi, hogy egy állásfoglalást ad ki arra vonatkozóan, hogy védőnők egy személyben nem láthatnak el több feladatot egyszerre. Ekkor viszont felmerül a kérdés, hogy vajon minden településen találnak-e majd embert erre a munkára. Problémát jelent még a családsegítők működésében, hogy nagyon nagy a fluktuáció. Sok szakember néhány hónap után elhagyja a területet, és ilyenkor nagyon nehéz az ő helyükre új munkatársat találni.

A családsegítő szolgáltatást végző szakembereknek (főleg ha kis településről és egyszemélyes szolgálatról van szó) egyáltalán nincs lehetőségük szakmai konzultációra, továbbképzéseken való részvételre. Sok esetben a jogszabály értelmezése is gondot okoz számukra, sőt előfordul, hogy nem jutnak el hozzájuk a jogszabályváltozások.

Talán ezeket a gondokat tudják majd enyhíteni a 2001 elején felállt módszertani családsegítő szolgálatok. A szakemberek szerint azonban kell még 1-2 év arra, hogy a munkájuk eredménye megmutatkozzon. Öt ilyen módszertani szolgálat működik jelenleg: a Dél-alföldi régióhoz tartozik Csongrád megye, Békés megye és Bács-Kiskun megye, a Kelet-magyarországi régióhoz tartozik Hajdú-Bihar megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Jász-Nagykun-Szolnok megye, az Észak-magyarországi régióhoz Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Heves, Nógrád és Pest megye valamint Budapest tartozik, az Észak-dunántúli régióhoz Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém, Fejér és Komárom-Esztergom megye tartozik, a Dél-dunántúli régióhoz pedig Somogy, Tolna, Baranya és Zala megye.

Az önkéntesség elvét sok helyen hibásan értelmezik, ennek következtében a támogatást, tanácsot váró családok, személyek kívül maradnak a családsegítés tevékenységén. Sokszor azok az ép családok, akiknek „csak” tanácsra, konzultációra lenne szükségük, elkerülik a családsegítőket, mert úgy érzik stigmatizáló, ha oda járnak. Lényeges lenne, hogy a családsegítők ugyanolyan fontos feladatuknak tekintsék a még nem sérült családok segítségét, számukra szolgáltatások szervezését, mint a krízishelyzetbe került, perifériára sodródott családok támogatását. Törekedni kellene arra, hogy a családsegítő a helyi közösség humán szolgáltató intézménye legyen, ennek megfelelően igyekezzen közösségi szolgáltatásokat szervezni együttműködve az egészségügyi szolgáltatókkal, gondozó intézményekkel, egyházi szervezetekkel, és aktívan részt vegyen a település lakossági igényeinek széles körű kiszolgálásában. Fontos lenne, hogy figyelmük az egész családra irányuljon, különös tekintettel az intergenerációs kapcsolatokra és az idősebb személyekre.

A gyermekjóléti szolgálatok és a családsegítők kapcsolata

Sok problémát vet fel a családsegítői és a gyermekjóléti munka összefonódása, illetve szétválása. Azokon a helyeken, ahol a gyermekjóléti szolgálat önálló szakmai

egységként működik a családsegítő mellett, ott a gyermekjóléti szakemberek általában csak a védelembé vett gyermekekkel, családjukkal foglalkoznak. A védelembé vételt megelőzően a családsegítő munkatársa foglalkozik a családdal, aki aztán átadja az esetet a gyermekjóléti szolgálatához tartozó kollégájának. Ezekben az esetekben egyrészt megszűnik a folyamatosság, másrészt a gyermek és a család számára a gyermekjóléti szolgálat munkatársa egyfajta „mumussá” válhat, aki számon kéri, irányítja őket.

Abban az esetben, ha a két szolgáltatás nem válik ketté, a bejövő eset a családgondozóhoz kerül, aki családgondozást végez. Ha megtörténik a védelembé vétel, ezzel egyidejűleg gyermekjóléti feladatkörben irányít, szervez, követelményeket támaszt a veszélyeztetettség okainak megszüntetése érdekében. Itt ugyan a folyamatosság nem szűnik meg, de a szakembereknek esetleg problémát okoz, hogy egyazon gondozási folyamatban megengedő családsegítőtől számon kérő gyermekjólétissé váljanak. Ebben az esetben azt is végig kell gondolni, hogy ha minden feladatot egy kolléga lát el a család körül, akkor a családgondozás mellett marad-e ideje és energiája a szervezési feladatokra, az információgyűjtésre, a facilitálásra stb.

Falugondnoki szolgálat

A 600 fő alatti kistelepüléseken az 1993-as szociális törvény értelmében az egyes alapellátási feladatok falugondnoki szolgálat keretében is elláthatók. Az országos hálózat kiépítését a szociális tárca többéves programmal pályázati rendszer keretében támogatta.

1990 óta évente átlagosan 50 településen indul meg ez a szociális ellátási forma. Ennél kisebb számban létesült az 1993 előtti években, pl. 1990-ben 26 településen (s az mindegyik Borsod-Abaúj-Zemplén megyében), átlagnál nagyobb számban pedig 1998-ban 70 települést látott el újonnan falugondnok.

A Szociális és Családügyi Minisztérium adatai szerint 2000-ben 556 településen működött falugondnoki szolgálat, ebből 170 településen 1998 és 2000 között létesült. Nincs még falugondnok Fejér és Komárom-Esztergom megyékben, viszont Heves és Békés megyékben ebben az évben (azaz 2000-ben, a Szerk.) kezdődött meg a falugondnoki szolgálatok kiépítése.

A KSH adatai szerint 2000-ben a 600 fő alatti települések száma 1192 volt, és 531 települést látott el falugondnok. A statisztikai adatokból megállapíthatjuk, hogy a falugondnokok száma 1998 óta egyenletesen nő. 1998-ban még csak 318 volt a teljes munkaidősre átszámított falugondnoki létszám, 1999-ben 359, míg 2000-ben már 462, ami közel 50 %-os növekedést jelent a három év alatt. Ugyan ilyen arányban növekedett a hálózat működési költsége is. Ez azt jelenti, hogy a megnövekedett létszámmal nagyjából arányos a ráfordított költség változása. A működési költségek éves ingadozása azonban országosan nagy, ami elszámolási tisztázatlanságokra is utalhat. A falugondnokságok többsége egy illetve két alapellátást biztosít. Ez az arány nem változott jelentősen 1999 és 2000 között

Falugondnokságok %-os megoszlása az alapellátások száma szerint

Alapellátások száma	1999	2000
0	18%	14%
1	33%	33%
2	32%	38%
3	18%	15%

Az Állami Számvevőszék vizsgálata szerint a megfelelő tárgyi feltételekkel (gépkocsi, mobiltelefon stb.) rendelkező dolgozók a szociális alapellátási körbe tartozó feladatokon túlmenően aktívan részt vállalnak egyéb települési feladatok ellátásában is. Így pl. gyermekszállításban, információ közvetítésben stb.

A gyermekvédelmi törvény előírta általános ellátási kötelezettségek Gyermekjóléti szolgáltatás

A gyermekek védelméről szóló törvény szerint gyermekjóléti szolgáltatás körébe tartozik többek között a gyermek fejlődését biztosító támogatásokkal kapcsolatos tájékoztatás, a családtervezési és az ezzel összefüggő kérdésekkel kapcsolatos tanácsadás, a szociális válsághelyzetben lévő várandós anya támogatása, a gyermekek veszélyeztetettségének megelőzése, családgondozás és utógondozás biztosítása.

Kutatások azt jelzik, hogy a gyermekek szegénysége társadalmunk egyik legjelentősebb szociálpolitikai problémája. 1999-hez képest a gyermekjóléti szolgálatok száma 5%-kal csökkent. 2000-ben a működő gyermekjóléti szolgálatok száma 1525 volt, emellett 1314 további település ellátott országosan, ami 90%-os lefedettséget jelent. Azonban a 2000. évi adatok még előzetes jellegűek és némi kritikával kezelendők az adatszolgáltatás pontatlanságai miatt.

A gyermekjóléti szolgáltatás biztosításának a módja a következőképpen oszlik meg:

önálló intézményben	178	11,7%
családsegítő szolgálattal közösen	372	24,4%
más szociális intézménnyel együtt	95	6,2%
egészségügyi intézménnyel együtt	69	4,5%
oktatási intézménnyel	49	3,2%
több intézménnyel együtt	89	5,8%
önálló családgondozó útján	345	22,6%
más szakmai tevékenység mellett	328	21,5%
Összesen:	1525	100,0%

A gyermekjóléti szolgálatok kb. 6%-a nem-önkormányzati fenntartású.

1999-es adatok szerint az önálló szervezeti egységben családgondozói munkakörben foglalkoztatottak száma 1947 fő volt, azaz az egy szervezeti egységre jutó család-

gondozók száma mindössze 1,2 fő. Mindez már jelzi a szolgáltatás egyik fő problémáját (ami mellesleg egybeesik a szociális gondoskodás összes területének problémájával), nevezetesen azt, hogy kevés a szakképzett és felkészült szociális munkás. A kis településeken ez a probléma még fokozottabb, így bármilyen törvénymódosítás, feladatpontosítás abba a nehézségbe ütközik, hogy a szakemberek száma nem elegendő.

A gyermekjóléti szolgálatnál 1999-ben megjelent 158 ezer fő 47%-a önkéntesen, 37%-a a jelzőrendszer hatására vette igénybe a szolgáltatást és 16%-a együttműködésre kötelezett volt. A szolgálatok által kezelt problémák leggyakoribb típusa az anyagi (28%), majd ezután következik a gyermeknevelési (15%) és a szülők életvitele miatti (12%).

Gyermekjóléti szolgálatok működésével kapcsolatos tapasztalatok

Ebben a részben azokat a tapasztalatokat ismertetjük, amelyeket a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkatársai munkavégzésük során szereztek.

A gyermekjóléti szolgáltatás biztosításának módjai közül az önálló családgondozóval történő feladatmegoldás az egyik leggyakoribb. Ez sok esetben kényszermegoldásokat tükröz. Védőnőt, pedagógust, családsegítő szakembert bíznak meg a gyermekjóléti feladatok ellátásával. Tudjuk, hogy nagyon gyakran több települést is elvállalva, és sokszor részdíjban, főállású munkájuk mellett végzik mindazon feladatokat, melyek a törvény által meghatározott működési módból és a tevékenység jellegéből adódóan, teammunkát kívánnának meg. Az így ellátott településeken a gyermekjóléti szolgáltatás eredményes működéséhez szükséges szakmai háttér (mely jelent szakembereket és intézményeket is) szinte kivétel nélkül hiányzik. Komoly nehézséget okoz az ily módon egy személy által elvállalt különböző szakterületek eltérő szemlélet- és eszközrendszere. Nem megoldott az egyszemélyes szolgálatoknál a helyettesítés betegség vagy szabadság idején. Megoldatlan az esetmegbeszélés és a konzultáció lehetősége is. A gyermekek veszélyeztetettségét megelőző, feltáró, tájékoztató, szervező, szolgáltató tevékenységre nincs idejük, a feladat a családgondozásra szűkül.

Gondot okoz, ha nem intézmény keretében történik a gyermekjóléti szolgáltatás biztosítása, hanem önálló családgondozó alkalmazásával, hiszen akkor nincs működési engedélyhez kötve. Ilyen feladatellátás esetében is célszerű lenne működési engedélyhez kötni a szolgáltatás biztosítását, azzal a kiegészítéssel, hogy milyen módon és formában biztosítható a

- szakmai, módszertani konzultáció,
- rendszeres esetmegbeszélés,
- rendszeres továbbképzés,
- családgondozó szakszerű helyettesítése.

A társulás keretében működő gyermekjóléti szolgálatok eltérő szakmai képet mutatnak. Több helyen az országban létrejöttek olyan társulások, ahol több mint 15-20 település tartozik egy gesztortelepüléshez. Ebből adódóan az „utazó” családgondozók jó, ha hetente, kéthetente eljut-

nak egy településre. Így azonban nem valósul meg a törvény célja: folyamatos ellátás, mindenki számára elérhetően. Nagyon fontos lenne tehát a társulások működésének szabályozása oly módon, hogy ha nincs is minden településen önálló gyermekjóléti szolgálat, a társulásnak legalább egy munkatársa minden településen megtalálható legyen.

Prevenációs feladatok ellátására nincs idő, és gondot okoz a személyi, tárgyi feltételek hiánya. Rossz a szolgálatok infrastrukturális ellátottsága (interjúszoba, telefon, fax, gépkocsi stb.), a legtöbb településen a minimális feltéte-

szer – mint az együttműködés legfontosabb eszköze – működése, működtetése már mindenhol valamilyen szinten elkezdődött. A jelzőrendszer tagjainak havonkénti találkozása a szolgálatok kb. felénél történik meg. A találkozások rendszerességét, a résztvevők számát befolyásolja a település nagysága, közintézményekkel való „ellátottsága”. A jelzőrendszeri működés a védőnői szolgálattal, iskolával, családsegítő szolgálattal a leggyakoribb. A helyi önkormányzattal – ezen belül is a gyámhatósággal, gyámhivattal – a napi kapcsolat a jellemző.

Sokan még most sem fogadják el, hogy a gyermekjóléti

lek sincsenek meg. Ezek hiányában különösen a kis településeken illuzórikus a munka jobb és magasabb színvonalú ellátását elvárni.

Súlyosak a létszámbeli (pl. 2000 fős községben egy rész-munkaidős munkatárs) és a szakképzettségbeli elmaradások. Sok helyen középfokú, sőt néhol általános iskolai végzettséggel látják el a gyermekjóléti feladatokat, pedig ahhoz, hogy a törvényben előírt funkcióját el tudja látni egy gyermekjóléti szolgálat, komoly szakmai alapra és hátterre lenne szükség. Az országos tapasztalataink azt mutatják, hogy a családgondozók megfelelő számú alkalmazásának egyik akadálya, hogy a dolgozói létszám „csak” irányzásmódként van meghatározva. A pszichológiai tanácsadó és a jogász alkalmazása nagyon sok helyen nincs biztosítva. Ez főleg közepes és kis településeken probléma.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az észlelő- és jelzőrend-

szolgálatoknak koordináló feladatot kell betölteniük. Vannak azonban olyan települések is, ahol a koordináló feladat szinte értelmetlen, hiszen nincsenek más segítő szolgáltatások, hiányoznak a szakemberek, a távolabbi városokban dolgozó pszichológusok, gyógypedagógusok pedig nem képesek elvállalni minden ellátásra szoruló ügyét. Ezeken a településeken a gyermekjóléti szolgáltatásban dolgozó magára marad a problémák megoldásában nyújtott segítséggel.

Az is előfordul, hogy bár vannak a településen segítő intézmények, mégsem alakul ki a szoros együttműködés az érintett intézményekkel, a konzultáció egyéni formában történik, nincs teammunka, nincs egyeztetés, értékelés, a döntéseknek nincs kontrollja. A különböző intézmények és szolgálatok közötti információáramlás többnyire fellelhető, de ennek rendszeressége, tudatossága és szervezetsége nem megfelelő.

A törvény szerint a gyermekek napközbeni ellátásaként a családban élő gyermekek életkorának megfelelő nappali felügyeletét, gondozását, nevelését, foglalkoztatását és étkeztetését kell megszervezni azon gyermekek számára, akiknek szülei, nevelői, gondozói napközbeni ellátásukról nem tudnak gondoskodni.

A napközbeni kisgyermekellátás biztosítása az ország legnagyobb részében nem megoldott azon 3 év alatti gyermekek részére, akiknek édesanyja nem kívánja igénybe venni a GYED-et és a GYES-t.

2000-ben az ország 3135 településén összesen 532 bölcsőde működik. Ezek közül 149 Budapesten található, és vannak még olyan városok, ahol több bölcsőde is van. Családi napközi tudomásunk szerint kb. 38 működik az országban (a családi napközit működtetők részére nincs kötelező adatszolgáltatás). Házi gyermekfelügyeletre vonatkozó adatok szintén nincsenek, ismereteink szerint a működők száma kevesebb, mint a családi napköziké. Ezeknek a számoknak és a földrajzi megoszlásnak a tükrében megállapítható, hogy a legjobb esetben is a településeknek csak 12%-ában van biztosítva a 3 év alatti gyermekek napközbeni ellátása, tehát feltételezhető, hogy erre az ellátásra jóval nagyobb lenne az igény. A valós helyzet feltárása érdekében vizsgálni kellene az igények alakulását a meglévő ellátások/szolgáltatások és a GYED és GYES igénybevétele tükrében.

Bölcsőde

A bölcsőde a családban nevelkedő 3 éven aluli gyermekek napközbeni ellátását, szakszerű gondozását és nevelését biztosító intézmény.

A bölcsődék száma 1985 óta szinte folyamatosan csökken. 2000-ben az 532 bölcsőde 17-tel kevesebb, mint 1999-ben, és 33-mal kevesebb, mint 1998-ban. Ez 6%-os csökkenést jelent 1998-hoz képest. König Éva vizsgálata szerint a bölcsőde az egyik legdrágább alapszolgáltatás, ami a csökkenés egyik magyarázó tényezője lehet.

A bölcsődék 28%-a Budapesten, 62%-a városokban és 10%-a községekben van. Itt is tapasztalható tehát, hogy a kisebb településeken kevésbé van, illetve nincs ilyen ellátás. A 10 000 fő alatti településeken összesen 95 bölcsőde működik 1933 férőhellyel.

Bölcsődék százalékos megoszlása településnagyság szerint

-9 999	10 000-99 999	100 000-x	Budapest
18%	36%	18%	28%

Az önkormányzatok által fenntartott férőhelyek aránya 96%. Ez az arány évek óta állandó, úgy tűnik, a társas és az egyéni vállalkozók, valamint a civil szféra továbbra sem tekinti megoldhatónak bölcsőde működtetését.

2000-ben a működő férőhelyek száma 24 965 volt, amely több mint 1000-rel kevesebb, mint az előző évben. A csökkenés 1998-hoz képest 7%-os. Évek óta több a megszüntetett férőhelyek száma, mint a fejlesztéseké, így már

hosszabb ideje azt tapasztalhatjuk, hogy a bölcsődei férőhelyek száma folyamatosan csökken.

A bölcsődékbe beíratott gyermekek száma is csökkent, 1998-hoz képest 11%-kal. 1999-ben a 3 év alatti gyermekek 8%-a járt bölcsődébe, míg a 2000. évi adatok szerint 7,5%. De még így is, 2000. május 31-én 29 521 gyermek vette igénybe a bölcsődei ellátást, 4556 fővel több mint a működő férőhelyek száma.

Beíratottakhoz viszonyított kihasználtság %-a 2000-ben

100% alatt	100-110% között	110% felett
Veszprém megye 97,01	Borsod-Abaúj-Zemplén megye 100,64	Somogy megye 110,14
Budapest 99,45	Tolna megye 101,16	Vas megye 110,68
Hajdú-Bihar megye 99,98	Baranya megye 106,40	Csongrád megye 110,90
	Fejér megye 106,83	Békés megye 111,06
	Zala megye 107,51	Heves megye 111,83
	Pest megye 108,14	Bács-Kiskun megye 113,26
	Jász-Nagykun-Szolnok megye 109,77	Nógrád megye 113,39
		Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 118,03
		Komárom megye 122,85

A 24-35 hónapos korosztály 13,58%-a, míg a 3 éven felüliek 10,68%-a járt bölcsődébe. Az 1 éves kor alattiaknak 0,35%-át és a 12-23 hónaposoknak 4,78%-át gondozták, nevelték az intézmények.

A fogyatékos gyermekek ellátását vállaló bölcsődék száma (173) nem változott, viszont az ellátottak száma (529) némiképp emelkedett az 1999. évhez képest.

Változást mutatnak a szolgáltatásokra vonatkozó adatok is. 336 gyermekkel több részére vettek igénybe időszakos felügyeletet és némileg növekedett a játék, eszköz és egyéb kölcsönzések száma (1699-ről 1897-re). Kis mértékben emelkedett a játszócsoportot, közel azonos a hotel, és duplájára emelkedett a házi gyermekgondozónői szolgáltatást igénybevevők száma. Ugyanakkor jelentős változás nem történt a szolgáltatást nyújtó bölcsődék körében.

A bölcsődékben alkalmazottak száma 9630 volt, ebből a beosztott gondozónők száma 5335 volt 2000-ben. A beosztott gondozónők arányának csökkenése is 6%-os 1998-hoz képest. Az engedélyezett gondozónői álláshelyek 95%-a volt betöltve. Egy gondozónőre 6 gyermek jutott, ami megfelel az előírásnak.

A foglalkoztatott gondozónők 91%-a szakképzett, és 20% rendelkezik szakgondozónői végzettséggel is (szakmai felsőfok). Sajnos, néhány éve emelkedő tendenciát mutat a képzés nélkül dolgozók aránya, ami azt jelzi, hogy nem igazán vonzó ez a hivatás a frissen végzetteknek.

Az országban 33 bölcsődét jelöltek ki módszertani feladatok ellátására. A bölcsődei módszertani feladatok finanszírozása jelenleg nem biztosított.

A magyarországi bölcsődei ellátás szakmai színvonala nemzetközileg is elismert. A módszertani feladatot ellátó bölcsődék szervezik a továbbképzéseket, tapasztalatcseréket a terület számára. Szakmai segítségük nélkülözhetetlen a korszerű ellátás érdekében. Ugyanakkor, a módszertani feladatok ellátása nehézségekbe ütközik a finanszírozás megoldatlansága miatt. Hasonlóan a többi gyermekjóléti módszertani intézményhez, módszertani normatíva biztosítására lenne szükség a feladataik ellátásához, és lehetővé kellene tenni, hogy ezek is szervezhessenek minősített továbbképzéseket. Segítené az egységesen jó színvonalú ellátás további biztosítását a minőségbiztosítás bevezetésének törvényi, rendeleti szabályozása, valamint egy intézmény kijelölése országos módszertani feladatok ellátására.

A bölcsődéknek, mivel régóta működő intézmények, korábban kialakult a nyilvántartási, dokumentációs rendszerük. Nyilvántartják a személyes adatokat, az étkezési térítési díj befizetését stb. A 133/1997. (VII. 29.) és a 235/1997. (XII. 17.) Korm. rend. egységes adatkezelést határoz meg a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények számára, ami azonban nem megfelelő a bölcsődék számára. Mivel a régit és az újat is vezetnek, ez párhuzamos adatnyilvántartást jelent számukra. A régi nyilvántartás több és használhatóbb információt nyújt, mint az új. Jó lenne a kettőt összhangba hozni.

Családi napközi

A családi napközi a családban nevelkedő gyermekek számára nyújt életkoruknak megfelelő nappali felügyeletet, gondozást, nevelést, étkeztetést és foglalkoztatást családias környezetben. Egy vállalkozó 5 gyermeket láthat el.

A gyermekjóléti szolgálatok által kitöltött kérdőív (OSAP 1775) alapján az országban 31 családi napközi van, míg a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkatársainak tudomása szerint, jelenleg kb. 38 családi napközi működik az országban. A családi napközit működtetők részére nincs kötelező adatszolgáltatás, így a fenti adatokat mindenképpen bizonytalannak kell tekinteni.

A családi napközik jelenleg kettő kivételével egyéni vállalkozásként működnek. A működési engedély megszerzése 40 órás tanfolyam elvégzéséhez kötött, amelyet bárki megszervezhet a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet által kidolgozott tematika alapján, aki a megszabott feltételeknek megfelel.

Családi napközi működésével kapcsolatos tapasztalatok

Főleg kisebb településeken lenne nélkülözhetetlen a működésük, ahol nem éri meg bölcsődét fenntartani, mert nincs olyan nagyszámú igény. A vállalkozási forma jó megoldás lenne, hiszen jelentős igény jelentkezik, mind a működtetésre vállalkozók körében, mind az ilyen ellátást kereső szülők körében, de elterjedésük komoly akadálya, nehézségeik forrása a fizetőképes kereslet hiánya. Normatíva nincs, így az egy családi napköziben ellátható gyerme-

kek kis létszáma miatt egy-egy gyermek ellátásának költsége magasabb mint a bölcsődei vagy óvodai térítési díj, tehát kevés szülő tudja megfizetni. A családi napközi a jelenlegi körülmények közt csak akkor működőképes, ha anyagi támogatást is kap az önkormányzattól. Elterjedésük viszont azért is jó lenne, mert egyben munkalehetőséget teremthetnének sok nő számára.

Legalább régióként szükség lenne felkészült (úgynevezett támogató-ellenőrző) szakemberekre, akik segíteni tudnák a családi napközik beindítását, majd rendszeres látogatásokkal segítenék, és egyben ellenőriznék munkájukat.

Házi gyermekfelügyelet

A törvény szerint a házi gyermekfelügyelet keretében a gyermekek napközbeni ellátását a szülő vagy más törvényes képviselő otthonában gondozó biztosíthatja, ha a gyermek ellátása nappali intézményben nem biztosítható. Ugyancsak fenntartással kezelendők a házi gyermekfelügyeletre vonatkozó adatok. A gyermekjóléti szolgálatok által kitöltött kérdőívek szerint 12 van az országban. A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet saját gyűjtése szerint 13 ilyen működik csak a bölcsődékben. Elsőrendű feladat lenne az ilyen szolgáltatások feltérképezése és a jelenleg rendelkezésre álló tapasztalatok összegyűjtése. Amennyiben ezt az ellátást bölcsőde biztosítja, megoldásához a bölcsődei létszámnormán felül státusz és bér biztosítása szükséges.

Gyermekek átmeneti gondozása

A gyermekek védelméről szóló törvény szerint a gyermekek átmeneti gondozása keretében speciális ellátást és éjszakai bentlakást kell biztosítani az olyan gyermekek számára, akik lakóhelyükről önkényesen eltávoztak, így ellátás és felügyelet nélkül maradtak, valamint azoknak a gyermekeknek a számára, akiket szüleik időlegesen nem tudnak gondozni. Az átmeneti gondozás lehetséges formáit a Gyermekek védelméről szóló törvény a személyes gondoskodás keretébe tartozó alapellátási feladatok körében, a települési önkormányzatok feladatául határozza meg.

A gyermekek átmeneti gondozása kevésbé kiépült szolgáltatás. A gyermekjóléti szolgálatok adatai szerint, országosan 22 gyermekek átmeneti otthona van, a családok átmeneti otthonainak száma 34, ugyanakkor a közigazgatási hivatalok nyilvántartása szerint jóval több működik.

Az átmeneti otthonok működésének a települések lakosságszámahoz, az igényekhez és az önkormányzat teherbíró képességéhez kell igazodnia. Az átmeneti gondozás teljes körű ellátást jelent, így a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését elősegítő, az életkorának, egészségi állapotának és egyéb szükségleteinek megfelelő étkeztetésről, ruházattal való ellátásáról, mentálhigiénés és egészségügyi ellátásáról, gondozásáról, neveléséről, lakhatásáról kell gondoskodni. A gyermek átmeneti gondozásának a helyén a gyermek otthonalanná vált szülője is elhelyezhető, mert a törvény megfogalmazza, hogy a 14. életévét be nem töltött gyermeket szüleitől elválasztani csak kivételesen indokolt esetben lehet. Cél, hogy a gyermek átmeneti gondozása lehetőség szerint úgy oldódjon

Helyettes szülő

A gyermekvédelmi törvényben a települési önkormányzatok gyermekjóléti feladatai között megjelent a helyettes szülői szolgáltatás, melynek célja a szülő és a gyermek kapcsolatának megőrzése azokban az esetekben, amikor a szülő nem képes a szülői feladatokat ellátni. Ahogy azt Révész Piroska (1999.) is megfogalmazza, a helyettes szülői szolgáltatás nem jelent végleges megoldást a gyermek számára, csupán arra hivatott, hogy a nehéz helyzetben élő szülőnek gyors segítséget biztosítson. Tehát kizárólag azokban az esetekben tanácsos a gyermeket számára idegen környezetben elhelyezni, amikor a saját családban történő elhelyezés akadályokba ütközik.

Az átmeneti gondoskodási formák közül ez a forma a legkevésbé elterjedt. A KSH-nak a gyámhivatalok tevékenységéről kiadott statisztikai adatai szerint 1998-ban 97, 1999-ben 136, míg 2000-ben 243 kisgyermeket gondoztak helyettes szülőnél. A rendszer működtetői közül teljes mértékben hiányoztak az egyházak.

A helyettes szülői munkakör, mint szolgáltatás, az önkormányzatok számára előzmények nélküli, jelenleg még igen kevésbé elterjedt ellátási forma. Mivel a helyettes szülői hálózat kiépülése sem történt még meg széles körben, így az önkéntes igénylőknek, gyermekeknek, szülőknek és a gyermekjóléti szolgálatoknak is nagy nehézséget okoz, hogy nincs kiépült ellátórendszer, ahol a bajba jutott gyermekek átmeneti időre segítséget kaphatnának.

A kiépítetlenség magyarázata lehet, hogy az önkormányzatok a törvényileg meghatározott szociális ellátások szűk körét működtetik anyagi okokra hivatkozva, a már meglévő szolgáltatások mellett nem töreksenek újabb forma bevezetésére, akkor sem, ha arra igény lenne.

A helyettes szülői hálózat kialakulását nagyban segítené, ha a helyettes szülők toborzásával és majdani segítségével megbízott helyettes szülői tanácsadók jobban ismernék azt a szolgáltatást, amit az ellátást nyújtó szülők biztosítanak, ha jobban ismernék azokat a készségeket, amelyeket azok a képzésük során szereztek. Gyakran tapasztalható, hogy a meggyőzéshez hiányzik a meggyőződés.

Sokszor a nevelőszülői hálózattal váltják ki a helyettes szülői szolgáltatást. A befogadott gyermekről való gondoskodás módja és célja azonban más a helyettes szülő esetében, ill. más a nevelőszülő általi gondoskodás. Míg a nevelőszülő állandó és biztonságos feltételeket igyekszik teremteni a gyermeknek, addig a helyettes szülő arra törekszik, hogy a valódi szülő közelségében segítse a gyermeket. Továbbá, a helyettes szülő esetében a saját szülő a megbízó, míg a nevelőszülő esetében a gyámhivatal dönt a gyermek gondozási helyének változásáról, bár meghívja a szülőt is az elhelyezési értekezletre.

A szakmai munka és az ellátás színvonalának garanciája lenne, ha az önállóan működő helyettes szülői család tevékenysége is a megyei gyámhivatalok által készített működési engedélyekhez kötődne.

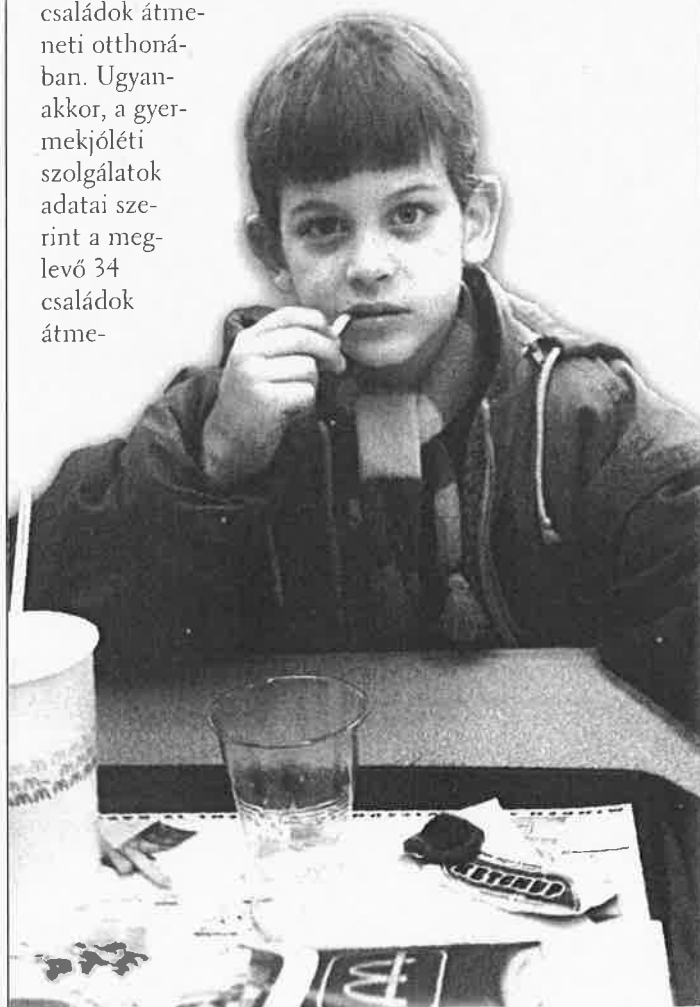
Gyermekek átmeneti otthona

A KSH-nak a gyámhivatalok tevékenységéről kiadott statisztikai adatai szerint 1998-ban 918, 1999-ben 1109, míg 2000-ben 1024 kisgyermeket gondoztak gyermekek átmeneti otthonában.

A gyermekek átmeneti otthonai, a megfelelő tárgyi és személyi feltételek hiányában többnyire a 6-18 év közötti, otthonról eljött, vagy a család krízishelyzete miatt veszélyeztetett gyermekek körében végzik munkájukat. Segítenek a szociálisan, pszichésen teljesítőképességük határára sodródott szülőknek. Az átmeneti otthon preventív jellegű tevékenységet folytat, hiszen fontos megelőzni a gyermekek családból történő tartós kiemelését. Elsődlegesen a gyermeket segítik, támogatják helyzetének rendezéséig, a családot gondozzák, hogy a gyermek visszaküldése lehetségessé váljon, és ehhez a társintézményekkel, társadalmi szervezetekkel és minden segítséget nyújtóval szoros munkakapcsolatot alakítanak ki. Közvetlen segítséget a gyermek lakóhelye szerinti gyermekjóléti szolgálattól kaphatnak a családgondozás során.

Családok átmeneti otthona

A KSH-nak a gyámhivatalok tevékenységéről kiadott statisztikai adatai szerint 1998-ban 157, 1999-ben 286, míg 2000-ben 396 kisgyermeket gondoztak családok átmeneti otthonában. Ugyanakkor, a gyermekjóléti szolgálatok adatai szerint a meglévő 34 családok átme-

neti otthonában ellátásban részesült gyermekek száma 2046. Fenntartással kezelendők az adatok, hiszen megint más információk szerint legalább 60 ilyen otthon működik az országban.

Családok átmeneti otthona egy megye kivételével mindenütt működik. Az ellátás mértéke változó, hiszen vannak olyan megyék, ahol egy vagy két intézmény fogadja a családokat. Ezek a szülő és gyermeke együttes lakhatását otthonoszerű ellátás formájában biztosítják a szülő kérelmére, ha az elhelyezés hiányában lakhatásuk nem lenne biztosított, s a gyermeket emiatt el kellene választani szülőjétől.

Az átmeneti otthon igénybevételének okai között leggyakoribb az albrételet, a lakhatás hirtelen, váratlan felmondása, elvesztése, valamint szociális krízis, átmeneti ellehetetlenülés. Gyakori igénybe vevő még a bántalmazás, erőszak miatt átmeneti elhelyezésre szoruló anya gyermekével, és az igénylés oka sokszor családi, rokoni viszály.

Ez az ellátás azokban az esetekben lehet eredményes, amelyekben a körülmények rendeződésével előreláthatólag megoldódik a család lakhatási problémája. Az otthonok munkatársai azokat a családokat kénytelenek elutasítani, akik tartós hajléktalan életvitellel, egészségügyi problémákkal, hosszú távú elhelyezési, segítségnyújtási, ill. speciális, rehabilitációs igénnyel jelentkeznek. Az ellátást igénylők köréből különösen nagy problémát jelentenek a kisgyermekes, egyedülálló anyák. Ők többnyire a csecsemő és/vagy kisgyermekgondozásban is segítségre szorulnak, de élethelyzetük megoldása is speciális segítségnyújtást kíván. A bántalmazott anyák gyakran pszichoterápiás segítséget is igényelnének, de jogi támogatásra is szükségük van.

Problémát jelent, hogy a működő intézmények közül, úgy tűnik, kevés rendelkezik akár intézményén belül, akár együttműködés szintjén, olyan rendszerrel, amely a családok kijuttatásában segítségére lenne.

A gyermekvédelmen belüli együttműködés nem mindig elégséges a családok segítésében, a szociális ellátórendszer, a lakáspolitikai támogatások hiányában. A családok lakhatási problémáinak megoldását nem lehet a gyermekvédelmi rendszertől egyedül elvárni, s az otthonokban dolgozó szakemberek vállára helyezni a kieléptető rendszer hiányának következményeit.

Felhasznált irodalom

- Asbóth Katalin:** Önálló családgondozó szükségessége / Család, gyermek, ifjúság 2000/4
- Darvas Ágnes – Tausz Katalin:** Gyermekszegénység és családtámogatások / Eszmélet 2001. tavasz.
- Gáspár Károly:** Várható jogszabályi módosítások a Gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben, illetve azzal kapcsolatosan / Háló 2000. augusztus
- Holczer Gábor – Siomos Angéla:** Készül a második munkanélküli generáció / Eszmélet 2001. tavasz.
- Kovács Ibolya:** Kezdetét vette a szociális intézményrendszer reformja, a szociális szolgáltatások korszerűsítése / Szociális menedzser 2001/2.
- König Éva:** Mire elegendő a szociális normatíva? / Esély 1998/6.
- Lakner Zoltán:** A családsegítés és a gyermekjóléti szolgáltatás vál-

tozásai a jogszabályok tükrében / Háló 2000. június/július

Lévai Júlia: Négy város közös fényben – egy aktív-visszacsatoló kutatás tanulságai / Esély 2001/2.

Oross Jolán: Feladat-terv a területi ellátások rendszerének áttekintésére / Belső munkaanyag, 2000. nov.

Papp Krisztina: Gyermekjóléti szolgálatok főbb működési problémái / Család, gyermek, ifjúság 2000/4

Pataky Zsuzsanna: Gondolatok és tapasztalatok a családsegítő szolgálatokon belül létrehozott gyermekjóléti szolgálatokról / Család, gyermek, ifjúság 1999/2

Révész Piroska: A helyettes szülői szolgáltatás / Esély 1999/2-3.

Széman Zsuzsa – Harsányi László: Szociális kvartett / Nonprofit kutatások, 2000.

Sziszik Erika – Klér Andrea: Akikért a törvény szól / Esély 2000/2.

Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet munkatársai által összeállított anyagok a tapasztalatokról.

Az adatok a Szociális statisztikai évkönyv 1999. és 2000. évi adataiból, a „Tájékoztató a család, gyermek és ifjúságvédelemről, 1999. év” – SZCSM, 2000 és az „Információs évkönyv az alap- és nappali ellátásról ... 1999” Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet című kiadványokból származnak.

¹ Települések száma a fővárosi kerületek nélkül

H í r e k

Álláslehetőség!

A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (1134 Bp., Tüzér u. 33-35., Tel.: 465-5000) Szociálpolitikai Főosztálya felvételt hirdet az alábbi

szakreferensi álláshelyekre:

- pszichiátriai betegek szociális gondozása,
- időskorúak szociális alapellátása.

Fenti szakreferensi állásokra szociális diplomával és az adott területen eltöltött legalább 3 éves szakmai gyakorlattal rendelkező szakemberek jelentkezését várjuk.

Felvételre keresünk továbbá friss diplomával rendelkező szociálpolitikus vagy szociológus végzettségű szakembereket.

A meghirdetett álláshelyekre – szakmai önéletrajzzal és diploma-másolattal – a hirdetés megjelenésétől számított 30 napon belül írásban lehet jelentkezni.

Bérezés megegyezés szerint!

A jelentkezést az alábbi címre várjuk:

Gyuris Tamás
főosztályvezető
Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet
Szociálpolitikai Főosztálya
1134 Bp., Tüzér u. 33-35.